

Aleksa Jovanović¹, Katarina Popović²
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Potencijal za transformativno učenje u rekreativnim trkačkim timovima u Srbiji³

Apstrakt: Pojava sportskih i rekreativnih društveno aktivnih grupa globalni je fenomen – ima ih mnogo, a njihov angažman je sve značajniji. Specifičnost tih grupa čine njihove aktivnosti u vezi sa lokalnim problemima i njihov uticaj na promene u lokalnoj zajednici. Ovaj rad pokazuje da angažman u takvim grupama nosi značajan potencijal i za transformativno učenje pojedinca, prenošenjem određenih vrednosti i shvatanja na svoje članove. Za istraživanje procesa transformativnog učenja kod pojedinaca, pripadnika timova, urađena je studija slučaja, podaci su prikupljeni uz pomoć intervjua i mreže repertoara, a obrada podataka je urađena pomoću analize narativa. U prvom delu istraživanja pokazuje se da se transformacija zaista dogodila, dok se u drugom delu objašnjava do kakve vrste promene je došlo i na koji način.

Ključne reči: transformativno učenje, analiza narativa, intervjua, trčanje, društveni pokret

Sport i obrazovanje odraslih

Sport i sportsko-rekreativne aktivnosti spadaju u drevne prakse obrazovanja odraslih i bile su njihov čest element sve do srednjeg veka na prostoru današnje Evrope. Još u antičkoj Grčkoj ideal kalokagatije je naglašavao jedinstvo umnog, tj. duhovnog i telesnog, koje se negovalo bavljenjem sport i definisalo sportske igre i takmičenja kao prirodan deo obrazovanja odraslih. Humanizam i renesansa su obnovili taj duh, ali tek je ‘spartanski’ koncept fizičkog vaspitanja Džona Loka sport učinio važnim delom obrazovnog procesa, što je u anglosaksonskoj

¹ Aleksa Jovanović je doktorand na Odeljenju za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu (jaleksa@hotmail.com).

² Dr Katarina Popović je vanredni profesor na Odeljenju za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i generalni sekretar Međunarodnog saveta za obrazovanje odraslih (kpopovic@f.bg.ac.rs).

³ Rad je nastao u okviru projekta Instituta za pedagogiju i andragogiju (Filozofski fakultet, Beograd) „Modeli procenijavanja i strategije unapređenja kvaliteta obrazovanja“ (br. 179060), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

tradiciji ostao i do danas, naročito u kontekstu visokoškolskog obrazovanja. U obrazovanju odraslih sportske aktivnosti su bile pretežno sporedan fenomen, pre svega zahvaljujući dominaciji prosvetiteljskog pristupa i racionalističkog diskursa u obrazovanju. Prevladavanje racionalnosti i kognicije potisnula je telesnost i umanjivši značaj obrazovnih praksi povezanih sa njom. Tek je 'narodno obrazovanje' u Vajmarskoj Nemačkoj (sa svojim kritičkim odnosom prema dotadašnjem masovnom, popularnom, 'starom' obrazovanju) vratilo dignitet sportu i rekreaciji i dodalo emotivno i telesno do tada dominantnoj kogniciji. U tom periodu sport je imao dve značajne funkcije – očuvanje zdravlja i sportskog duha, ali i negovanje zajednice, pripadnosti grupi, zajedničkih aktivnosti i socijalnog duha. Nešto slično se moglo naći u Srbiji (i Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca), u obliku sportskih i gimnastičkih udruženja, Sokolskog pokreta i sličnih organizacija, koje su, sem sportskih aktivnosti, intenzivno radile na 'jačanju morala, čestitosti, nacionalnog duha' i sl...

Već je Maks Horkhajmer stavljao sport i fizičke aktivnosti u kontekst filozofske, kritičke refleksije stvarnosti u socijalnim istraživanjima kojima se bavio Institut za socijalna istraživanja iz Frankfurta. Iako je Habermas kasnije pomerio fokus na komunikaciju i lingvistička istraživanja, sport je ostao jedan od faktora koji igraju ulogu u postizanju društvenih promena. Za Horkhajmera sport je bio jedna od oblasti koju treba multidisciplinarno proučavati i staviti u kritičku perspektivu (Schroer, 2017, str. 244), a čak je i sam Habermas, govoreći o strukturnim promenama javne sfere, stavio sportske klubove u niz relevantnih organizacija kao što su crkve, udruženja kulture, mediji, akademija, građanski sektor itd. (Habermas, 1989) i naglasio njihovu ulogu u dinamici političkog razvoja društva.

Elias i Dunning (1986) dali su obimnu analizu istorijskog razvoja uloge sporta u društvu i praktično zasnovali sociologiju sporta, uključujući amaterizam i njegove socijalne korelate. S druge strane, postmoderni diskurs je svojom kritikom obrazovanja i njegove redukcije na kognitivnu sferu vratio telesnost u domen obrazovno relevantnih fenomena. Feministička epistemologija je, dovodeći u pitanje isključivost kognitivne osnove saznanja, takođe podstakla taj trend i proširila ne samo razumevanje mogućnosti i vrsta učenja odraslih, već i spektra njegovog praktičnog ispoljavanja.

Savremena andragoška razmišljanja o sportu danas se kreću uglavnom u dva osnovna smera. Prvi se snažno oslanja na moderne koncepte obrazovanja za zdrav život i dobrobit, pri čemu se ističu uloga obrazovanja odraslih u razvijanju svesti o zdravim načinima života, zdravstvena pismenost, informisano donošenje odluka o svom zdravlju i sl. (EAEA, 2015; UNESCO and UIL, 2016). Sport se preporučuje i kao prevencija i kao kurativa, a sportsko-rekreativne i gimnastičke aktivnosti postale su standardan deo ponude institucija za obrazovanje odraslih.

Potpuno drugačiji pravac mišljenja nalazimo u javnoj pedagogiji, koja sport stavlja u kontekst kritičke teorije, političke borbe, građanskog obrazovanja i građanskog aktivizma. Prema rečima Žiroa, jednog od glavnih predstavnika javne pedagogije, obrazovanje izlazi iz ustaljenih okvira i tradicionalnih obrazovnih institucija – ono se odigrava u raznovrsnim društvenim institucijama i u raznolikim formatima – medijima, sportu, popularnoj kulturi, digitalnim medijima... (Giroux, 20014, str. 498). Duboko u oblasti neformalnog i informalnog učenja, javna pedagogija dovodi u sumnju ne samo tradicionalne načine učenja i poučavanja i mesta gde se oni odvijaju, već i osnovne postavke, epistemološke osnove, pa i ciljeve obrazovanja, jer se oni usmeravaju ka transformaciji društva, emancipaciji građanskog potencijala i aktivaciji agencnosti (delatnog potencijala) jedinice kroz zajedničku akciju. Sport posmatran u kontekstu javne pedagogije tako postaje bliži Habermasovom viđenju transformacije javnog prostora, između privatne i poslovne sfere, u oblasti u kojoj država ispoljava svoju moć, nekada čak i agresivno, a građanin formira i praktikuje oblike delovanja i zajedništva u kojima formuliše nove, alternativne poglede i shvatanja i dovodi u sumnju postojeće strukture i dominantne paradigme, upravo postmodernistički i transformativno. Sa stanovišta javne pedagogije može se dodati – ne samo nove poglede već i novi doživljaj sebe i zajednice, i to kroz aktivnost, fizičko ‘osvajanje’ prostora, agencnost. „Mnogi savremeni pokreti u oblasti sporta i rekreacije su danas bliski težnji za ‘socijalnom promenom’, pa su čak i eksplicitni u svojoj društvenoj kritici i u političkim porukama“ (Popović, Maksimović & Jovanović, 2018, str. 17).

Sport je postao i čest oblik građanskog aktivizma, od lokalnog do globalnog nivoa. Kao oblik neformalnog obrazovanja, on je okvir akcije u kome se izražavaju politički stavovi, šalju (anti)ideološke poruke i podiže svest o važnim društvenim temama.

Brojne amaterske i polu-profesionalne grupe organizuju aktivnosti vezane za važna društvena pitanja – kolektivne vožnje bicikla protiv klimatskih promena i degradacije prirode, hodanje, trčanje, marširanje, penjanje – uz važne političke, društvene i ideološke poruke. *Differentia specifica* ovakvih akcija je svesno prevazilaženje dihotomije između brige o zdravlju i dobrobiti s jedne strane, i borbe za demokratiju, građanska i ljudska prava sa druge strane. Ovakvi pokreti se sve više globalno povezuju, ali obično imaju i lokalnu relevantnost, doprinoseći time agencnosti uključenih ljudi time što pojačavaju osećaj pripadnosti čovečanstvu i osećaj da se čini nešto dobro za opštu stvar. (Popović, Maksimović & Jovanović, 2018, str. 18)

Transformativno učenje

Tačno 40 godina je prošlo od kada je Mezirov (1978) uveo koncept transformacije u oblast učenja i stvorio teoriju transformativnog učenja, čija je osnovna ideja promena perspektive koja predstavlja osnovu učenja u odraslom dobu i učenje putem reflektovanja iskustva i promene pretpostavki na kojima su zasnovani perspektiva pojedinca i značenje koje on pridaje pojavama. Od tada se veliki broj autora bavio neposredno i posredno teorijom transformativnog učenja u raznim kontekstima. Autori kao što su Freire, Bojd, Iliris, Tejlor, Dirks ili Alhadeff-Džons istraživali su (i dalje istražuju) domete transformativnog učenja pojedinaca, u grupama, društvenim pokretima, objašnjavali su transformaciju kroz kogniciju, telo, emocije, individuaciju, emancipaciju, negovanje duše i prekid ili promenu ritma.

Za te autore je zajedničko verovanje u mogućnost učenja iz prethodnog iskustva, i to pomoću njegove reinterpretacije i transformacije pretpostavki koje su vodič za akciju. Upravo je to momenat koji transformaciju uvodi u učenje i upravo je taj momenat čini značajnom za andragoge i predstavlja tačku razdvajanja od formativnog učenja.

Mezirov je ponudio transformaciju kao cilj obrazovanja odraslih, a na centralno mesto učenja odraslih postavio je kritičku refleksiju. Mezirov je pokušao da objasni ulogu kreiranja značenja u procesu učenja jer je smatrao da upravo kreiranje značenja nedostaje velikim teorijama učenja tog vremena i da se zbog toga ne može pronaći praktična primena tih teorija. Nastojao je da pokaže kako naše ustaljene navike očekivanja često mogu da iskrive naše interpretacije iskustva jer upravo one postaju *strukture značenja* koje određuju prirodu naše percepcije i kognicije (Mezirow, 1989). Jedna od kritika (Collard & Law, 1989) teorije transformativnog učenja jeste da Mezirov zanemaruje kolektivnu socijalnu akciju kao cilj transformacije i *conditio sine qua non* transformativnog učenja i, još važnije, emancipatornog obrazovanja odraslih. Isti autori (Collard & Law, 1989) smatraju da je Mezirovljevo naglašavanje individualnog u neskladu sa teorijom društvene promene. U odgovoru Mezirov kaže da kritička refleksija pretpostavki prethodno nekritički usvojenih (asimilovanih) struktura značenja izaziva individualnu ili društvenu promenu, da taj proces može biti individualan (psihoterapija), grupni (Freire ili narodno obrazovanje u Latinskoj Americi) ili kolektivni (pokreti za prava građana i drugi društveni pokreti).

Transformacija perspektive je sintagma koja sadrži dve najvažnije reči za teoriju transformativnog učenja. U pitanju su perspektive značenja koje su zapravo strukture psihokulturnih pretpostavki u okviru kojih se novo iskustvo asimiluje i/ili transformiše prethodnim iskustvom pojedinca (Mezirow, 1978; 1981; 1990). Tokom obimnih intervjuva prilikom istraživanja Mezirov primećuje da je *kretanje*

kroz egzistencijalne izazove odraslog doba proces nepravilnog smenjivanja transformacija u perspektivama značenja (Mezirow, 1981 str. 6). To istraživanje je temelj njegove teorije transformativnog učenja, a ispitanici su bile žene koje su studirale na koledžima na programima za ponovni upis.⁴ Za mnoge žene koje su učestvovala u tom istraživanju, pomenute psihokulturne pretpostavke su uključivale tradicionalno stereotipno razumevanje „ispravne“ uloge žene i često jaka osećanja samih žena koja su internalizovana u svrhu odbrane te uloge (Mezirow, 1981).

Perspektive značenja se, uglavnom, nekritički stiču u detinjstvu u procesu socijalizacije i kulturne asimilacije, često kroz emocionalno obojene odnose u porodici, školi ili u vršnjačkoj grupi (Mezirow, 1990; Jovanović, 2014). Transformacija perspektive je emancipatorni proces u kojem osoba postaje kritički svesna kako i zašto strukture psihokulturnih pretpostavki (počinju da) ograničavaju način na koji osoba vidi sebe i svoje odnose, istovremeno rekonstituišući spornu strukturu da bi se omogućila inkluzivnija i diskriminativnija integracija iskustva i ponašanja zasnovanog na novom razumevanju (Mezirow, 1981). Upravo učenje je proces pomoću kojeg odrasli prepoznaju svoje kulturne pretpostavke (Mezirow, 1981). Mezirow (1989) predlaže idealne uslove za učenje, odnosno, kako kritička refleksija zauzima centralno mesto u njegovoj teoriji, tako je postavio set uslova za učestvovanje u kritičkom diskursu. Učesnici u idealnom kritičkom diskursu bi trebalo da imaju:

- a) precizne i potpune informacije o temi koja se obrađuje;
- b) slobodu od prisile/prinude;
- c) sposobnost da argumentovano rasuđuju između suprotstavljenih tvrdnji valjanosti i da logički argumentuju na osnovu dokaza;
- d) sposobnost da budu kritički refleksivni u vezi sa pretpostavkama i premisama;
- e) otvorenost za razmatranje valjanosti/ispravnosti drugih perspektiva značenja i paradigmi;
- f) dovoljno poznavanje sebe da bi se osiguralo učešće koje je slobodno od iskrivljenja, inhibicija, kompenzativnih mehanizama ili bilo kog drugog oblika samoobmane;
- g) reciprocitet uloga – jedna prilika da se interpretira, objasni, izazove, ospori i uvedu druge uloge u dijalog;
- h) zajedniči cilj postizanja konsenzusa koji je zasnovan na dokazima i ubedljivosti argumenata.

⁴ Eng. *re-entry programs* – programi dizajnirani tako da olakšaju i omoguće povratak u proces obrazovanja ženama koje su obrazovanje prekinule ili koje razmatraju zaposlenje nakon duže pauze bez profesionalnog angažmana.

Za Mezirowa je jedan od ključnih, osnovnih uslova za transformaciju perspektive izgradnja samopouzdanja. Samopouzdanje je uslov za isprobavanje novih uloga (Mezirow, 1978).

Sport, transformacija i učenje

U savremenim sportskim pokretima susreću se neformalno obrazovanje, javna pedagogija, transformacija pojedinca i društva i građansko obrazovanje. Povezujući agensnost pojedinca, pojačanu telesnom angažovanošću u 'osvajanju javnih prostora' sa kolektivnom borbom za šire društvene ciljeve, sportski pokreti upućuju snažne društvene poruke i postaju jedan od onih faktora koji, iz Habermasove perspektive, imaju potencijal da transformišu javnu sferu. Oni povezuju visoku svest, jasne stavove, telesnu agensnost, emotivni naboj i socijalni aktivizam na način istovremeno iskonski prirodan i potpuno savremen, fokusiran na ekološke teme – zaštitu prirode, svest o klimatskim promenama, globalnom i lokalnom zaštićenju, zatim na politički aktuelne teme – izražavanje nepristajanja na rasizam, nacionalizam, agresivni neoliberalizam, kao i na brojne druge fenomene.

Različite rekreativne sportske grupe organizuju aktivnosti u vezi sa aktuelnim društvenim pitanjima. Za takve pokrete je specifično prevazilaženje dihotomije brige o zdravlju i fizičkom blagostanju, s jedne strane, i borbe za demokratske vrednosti i građanska i ljudska prava, s druge strane. Iako su takvi pokreti globalni i njihovi ciljevi su obično deo neke opštije, humane vizije, u njihovom fokusu su često aktuelna lokalna pitanja.

Trčanje (pojedinačno, porodično, u krugu prijatelja, sportskih i ostalih udruženja, lokalno i regionalno, masovno...) spada u vidove sportske aktivnosti koji imaju najdemokratskiji karakter i po svojoj prirodi su najinkluzivnije, otvorene za raznovrsne grupe i sa mogućnošću za različit stepen fizičkog napora. Zbog toga je upravo trčanje jedan od najčešćih oblika sportskog udruživanja i angažovanja, koji se bavi najraznovrsnijim temama: borbom za prava životinja⁵, za prava domicilnog američkog stanovništva na sopstvenu zemlju⁶, za prava žena⁷, za prava crnih žena⁸, za kulturu, zajedništvo i diverzitet⁹, za očuvanje retkih prirodnih oaza na planeti¹⁰, protiv rodno zasnovanog nasilja¹¹,

⁵ <https://www.runnersworld.com/news/a23878834/fiona-oakes-ultramarathon-vegan-animals-advocate/>

⁶ <https://trailrunnermag.com/destinations/rockies/running-bears-ears-national-monument.html>

⁷ <http://citiusmag.com/run4allwomen-political-activism/> i <https://www.run4allwomen.com/story>

⁸ <https://rungrl.co/blog/running-is-my-activism>

⁹ <http://www.districtrunningcollective.com/>

¹⁰ <https://takaynaultra.raisely.com/>

¹¹ <https://www.theherald.com.au/story/5800902/striding-for-change-with-global-steps/>

protiv smeća i zagađenja okoline¹², za pomoć lokalnoj zajednici i starima¹³ i mnogim drugim.

Mnoge od tih trkačkih grupa proširile su svoje jednokratne akcije, ili akcije usmerene na jedno društveno pitanje, i postale grupe ili udruženja koja služe kao platforma za kontinuirani društveni aktivizam. Broj takvih grupa i njihovih akcija je sve veći, kao i broj publikacija, naučnih studija i filmova koji se bave tim fenomenom.

I Zapadni Balkan, prostor turbulentan i prepun tenzija i društvenih previranja, postao je deo tog globalnog trenda i plodno tle za sportske i trkačke aktivnosti kao izraz društvenog aktivizma, pa su sve brojniji pokreti iz oblasti sporta i rekreacije koji teže društvenoj promeni kroz svoj kritički odnos prema društvu i političkim porukama.

Jedan od takvih pokreta u našem regionu jeste *442 kru*¹⁴, koji se sastoji od *BURT*-a¹⁵ iz Srbije i *Zagreb runners*-a iz Hrvatske. Cilj *442* nije samo da se podigne svest o važnosti sporta (i da se omogući bavljenje sportom), rekreacije i pozitivnog efekta na zdravlje pojedinca i opšte fizičko stanje, već upravo da se pošalje poruka saradnje i borbe protiv nacionalizma i ksenofobije, kao i gajenja prijateljstva između trkača u Zagrebu i Beogradu (Popović, Maksimović & Jovanović, 2018). Trkačke ekipe iz Zagreba i Beograda su, uz još mnoge druge ekipe širom sveta, deo globalnog pokreta *Bridge The Gap*. Taj pokret najbolje ilustruje sveobuhvatan karakter uticaja na urbanu sredinu svojom ulogom u njoj: „Ekipe unutar pokreta nisu samo trkačke grupe, već ekipe/skupovi istomišljenika i kreativnih duša koje osećaju puls svoga grada, neiskazani ritam njihovog doma. Šta više, oni istražuju nepredvidive rute i teže spontanosti, trče ulicama kako noću, tako i tokom dana. Istražuju nove krajeve svog grada. Nijedan put nije promašen i nijedna prepreka nije prevelika“ (Tam, 2016). U takvom društvenom pokretu lako je pronaći dodatni lokalni značaj timova iz ovog regiona. Upravo kroz sport i rekreaciju u regionu koji je prožet nacionalnim diskursom i koji ima tešku skoriju istoriju, pokret *442* nastoji da poveže ljudi iz dve države. Suprotno od principa kompetitivnosti tipičnog za profesionalni sport, članovi ta dva tima zajedničkim akcijama pokušavaju da ostvare svoje zajedničke ciljeve. Na primer, nakon zatvaranja granica usled migrantske krize 2015. godine, članovi tima iz Zagreba i Beograda trčali su u 'ničijoj zemlji' između dve države. U novembru 2016. godine, osam članova beogradskog i osam članova zagrebačkog dela tima trčao je dva dana štafetnu trku od Beograda do Zagreba. Ovaj

¹² <http://runnersagainstrubbish.moonfruit.com/>

¹³ <https://www.goodgym.org/group-runs>

¹⁴ *442 crew*.

¹⁵ *Belgrade Urban Running Team*, trkački tim iz Beograda, nastao 2014. godine, koji okuplja mlade rekreativne trkače.

podvig je dokumentovala produkcija *Vice* i od njega napravila dokumentarni film koji je emitovan na televizijama u Srbiji, Grčkoj i Španiji.

Taj vrlo jasan cilj ukazuje na težnju ka društvenoj transformaciji, promeni nacionalnog diskursa i dominantnog ideološkog narativa. Organizuju se aktivnosti koje su u vezi sa aktuelnim društvenim pitanjima, poput stvaranja jedinstvenog tima udruživanjem beogradskih i zagrebačkih trkača, organizovanja trčanja preko granica, nalaženja na 'ničijoj zemlji' i štafetne trke od Beograda do Zagreba. Iako članovi tima ističu svoju nepolitičnost, njihova dela su krajnje politička/politična, u najpozitivnijem mogućem smislu, i šalju jasnu poruku u regionu turbulentne prošlosti i komplikovanih dnevnopolitičkih odnosa (Popović, Maksimović & Jovanović, 2018).

Iz perspektive transformativnog učenja, može se pretpostaviti da upravo svojim akcijama, idejama koje zastupaju i porukama koje šalju, pojedinci iz tih pokreta menjaju svoj pogled na svet, jačaju svoju agensnost i povećavaju građansku svest. Pojedinci se priključuju pokretu iz različitih motiva i donose svoje različite perspektive značenja, pa je zato i fokus ovog rada na transformaciji perspektiva koja se dešava kod članova rekreativnih trkačkih timova u Srbiji i regionu, a osnovno pitanje je: da li, na koji način i zašto iskustvo pojedinaca u trkačkom timu pokreće reviziju prethodnog iskustva i transformaciju perspektive značenja?

Metodološki okvir

Kao osnova za istraživanje poslužila je studija Pruit (2004), koja je u svom doktorskom radu istraživala kako učešće u rekreativnim organizovanim biciklističkim vožnjama u Gruziji¹⁶ (*BRAG*) utiče na samorazvoj. Ona, između ostalog, zaključuje da je učešće u *BRAG*-u ispitanicama pomoglo da osnaže osećaj postignuća i da formiraju nov identitet koji nije u skladu sa prethodno usvojenim rodnim ulogama. Pokazalo se da je pomenutim učesnicama u *BRAG*-u rekreativna sportska aktivnost stvorila kontekst za promenu koju Mezirov naziva transformacijom perspektive, a koja podrazumeva korišćenje prethodnog tumačenja iskustva za konstrukciju novog ili transformaciju starog uz pomoć kritičke refleksije (Mezirow, 1990). Takva nova iskustva u novim (drugacijim) društvenim sredinama i osnaživanje dovode do onoga što Mezirov (1978) naziva razvijanjem svesti¹⁷ i što pokreće prvi deo promene pojedinca. Osoba postaje svesna da njene/njegove perspektive značenja, pomoću kojih osmišljava svet oko sebe, više nisu održive. U tom trenutku se javlja potreba za pridavanjem novog značenja iskustvima. Habermas je rekao: „Pristup

¹⁶ *Bicycle ride across Georgia (BRAG)*.

¹⁷ *Consciousness rising*.

činjenicama se ostvaruje pomoću razumevanja značenja, a ne posmatranjem“ (Habermas, 1971, str. 309), što praktično znači da nastojanjem da razumemo značenje nekog iskustva kreiramo značenje tog iskustva. I upravo je ta veza između iskustva i značenja proizvoljna jer, da nije tako, svaki pojedinac bi imao isto značenje za jedno iskustvo. A kako je ta veza proizvoljna, tako je podložna reviziji.

Upravo su transformacija perspektive, promena značenja i revizija prethodnog iskustva, uz relevantnu promenu pretpostavki (koje se javljaju kao vrednosti) centralni koncepti na kojima je organizovano istraživanje. Pomoću mreže repertoara mapirana je promena perspektive, a pomoću analize narativa objašnjeno je na koji način se ta promena dogodila i šta promena kao takva predstavlja za ispitanika.

Ovaj rad predstavlja jednu svojevrsnu studiju slučaja. Prvo pitanje koje treba postaviti kada se odlučimo za studiju slučaja jeste šta je tačno slučaj (Nisbet & Watt, 1984). Odgovor na to pitanje nije jednostavan ni u ovom slučaju i otvara nova pitanja. Studija slučaja je metod koji omogućava raznovrsnost pristupa istraživanju jednog fenomena. Pomoću studije slučaja možemo otkriti kauzalnu vezu i efekte nekog fenomena u specifičnom kontekstu, prepoznajući kontekst kao determinišući faktor uzroka i posledice (Cohen, Manion & Morrison, 2007).

Podaci su prikupljeni intervjuom i mrežom repertoara. Osnovna namera je bila da se proverí da li se perspektiva značenja promenila i, ukoliko jeste, da se proverí koji se narativi konstruišu oko te promene. Mapiranje promene je urađeno uz pomoć mreže repertoara, tako što je ocenjivano kako pojedinac vidi sebe u periodu pre i posle članstva u trkačkom timu, ali i kako vidi sebe sada, a sve to posredstvom vrednosti koje tim promovíše. Pomoću intervjua se došlo do narativa i potvrde o vrednostima koje se prenose u timu, a koje se mogu naći u literaturi (npr. Popović, Maksimović & Jovanović, 2018).

Kasnije je urađena analiza narativa čiji je cilj da se proverí kako ispitanik vidi promenu, koja značenja pridaje elementima u priči i na koji način dovodi u vezu svoje učešće u trkačkom timu i transformaciju perspektive na način na koji ju je Mezirov definisao. Istraživačko pitanje ovog rada jeste: da li, na koji način i zašto iskustvo pojedinaca u trkačkom timu pokreće reviziju prethodnog iskustva i transformaciju perspektive značenja?

U interpretaciji podataka biće prikazane i neke specifičnosti metodologije promene značenja i ta objašnjenja će pratiti prikaz rezultata.

Studija slučaja

Studija slučaja je studija specifične instance u akciji koje je namenjena objašnjenju opštijeg principa (Cohen, Manion & Morrison, 2007). Studijom slučaja nastoji se da se prikaže kako je zapravo nalaziti se u nekoj specifičnoj situaciji,

da se izbliza proveri stvarnost te situacije, pruži detaljan opis iskustava, misli i osećanja učesnika u toj specifičnoj situaciji. Obuhvata posmatranje specifičnog slučaja ili fenomena u stvarnom, životnom kontekstu, uključujući veliki broj podataka. Studije slučaja su opisne i detaljne sa uskim fokusom i kombinuju subjektivne i objektivne podatke. Bitno je napomenuti da studije slučaja nisu nesistematične i isključivo interpretativne jer se podaci prikupljaju sistematično i rigorozno (Cohen, Manion & Morrison, 2007). Nekoliko redova iznad postavljeno je pitanje šta je zapravo slučaj u ovoj studiji slučaja. Nameće se nekoliko pitanja. Da li je slučaj transformativno učenje? Da li je slučaj transformativno učenje u rekreativnim trkačkim timovima u Srbiji? Ili je slučaj ispitanik G. i njegova transformacija? Ako je tako, zar onda ovo nije samo ilustracija jednog slučaja? Za odgovor na to pitanje najbolje je potražiti pomoć terminologije sa početka ovog odeljka i reći da je specifična instanca koja se ovde proučava ispitanik G., u kontekstu trkačkog tima, a opštiji princip koji se nastoji objasniti jeste transformativno učenje u trkačkom timu. Naivno bi bilo generalizovati ovaj slučaj i reći da se u svim timovima dešavaju transformacije perspektive u istoj meri i pravcu, ali ne bi bilo toliko naivno pretpostaviti da takav mehanizam učenja postoji i u drugim rekreativnim trkačkim timovima. Stoga bi bilo oprezno reći da je u pitanju jedna eksplorativna studija slučaja koja služi kao pilot za generisanje hipoteza koje će biti testirane obimnijim istraživanjima. I ovakav pristup ima svoje slabosti, uz pomenutu nemogućnost generalizacije osim u specifičnom kontekstu. Postoje veliki izazovi u proveri rezultata, tako da one mogu biti selektivne, subjektivne i naklonjene vrednostima istraživača (Cohen, Manion & Morrison, 2007).

Analiza narativa

Centralno mesto metodološkog pristupa zauzima analiza narativa. Analiza narativa, uz analizu diskursa, zauzima posebno mesto u *novoj paradigmi*, koja nastaje nakon jezičkog zaokreta u društvenim naukama. Dve pomenute analize predstavljaju naučne postupke proučavanja jezičkih struktura i skup pretpostavki koje leže u osnovi tih postupaka (Pavlović, Džinović i Milošević, 2006). Nova paradigma u društvenim naukama samim nazivom se određuje u odnosu na nešto što je prethodilo tom novome, a to što je prethodilo odnosi se na pozitivistički pristup u istraživanju u društvenim naukama i dovodi u pitanje njegove osnove – empirizam, objektivizam i hipotetičko-deduktivne metode. Takođe, nudi fundamentalno različitu koncepciju znanja (Pavlović, Džinović i Milošević, 2006). Garson (2013) kaže da je analiza diskursa jedna vrsta analize narativa. Analiza diskursa je fokusirana na odnos između jezika narativa i njegovog društvenog konteksta. Polkinghorn zagovara

analizu narativa, koja će, kako on kaže, „otkriti jedinstvenost pojedinačnog slučaja ili vezanog sistema i obezbediti razumevanje njegove svojstvenosti i naročite složenosti“ (Polkinghorne, 1995: 15). Istraživači koji primenjuju pomenute metode analize diskursa i narativa ne bave se spoljašnjim svetom i objektivnom predmetima i pojavama već jezikom naučnog ili laičkog opisa i objašnjenja tog sveta. Njihova osnovna pretpostavka jeste da su objekti realnosti utemeljeni u jeziku, njegovim strukturama, gramatici i načinima njegovog korišćenja. Zbog svega toga, za njih je jezik stvarnost koja je predmet istraživanja (Pavlović, Džinović i Milošević, 2006). Sam čovek pripada svetu jezika, kao saznavalac i predmet saznanja pripada svetu jezika, opojmljen je i mišljen jezikom i proizveden jezikom (Pavlović, Džinović i Milošević, 2006). Na početku ovog odeljka pominju se i diskurs i narativ, pojmovi koji su teško uhvatljivi i koji se često koriste sinonimno. Da bi se izbegla teorijsko-semantička rasprava o diskursu i narativu a ipak jasno istaklo zašto je upotrebljena analiza narativa u ovom radu, važno je istaći da, za razliku od diskursa, narativ podrazumeva postojanje osoba i zapleta koji se razvija tokom vremena, diskurs, prema nekim shvatanjima, ne podrazumeva (ili zanemaruje) agensnost osobe, dok se u narativu podrazumavaju konstrukcije ličnih značenja. U diskursu se naglašava proizvodnja društvene prakse, a narativ je u većoj meri usmeren na osmišljavanje ličnog iskustva. Analiza narativa je analiza hronološki ispričane priče, sa fokusom na to kako su elementi poređani, u kakvoj su vezi i zašto su neki elementi vrednovani drugačije od drugih, kako naša prošlost oblikuje percepciju sadašnjosti, kako sadašnjost oblikuje percepciju prošlosti i kako prošlost i sadašnjost oblikuju percepciju budućnosti (Garson, 2013). Analiza životne priče ne bavi se otkrivanjem empirijske istine već načinom na koji osoba osmišljava događaje koje je teško osmisлити. Na taj način događaji postaju „istiniti“ za osobu, a cilj analize je pokušaj razumevanja i transformacije priče (Pavlović, Džinović i Milošević, 2006).

Mreža repertoara

Mreža repertoara¹⁸ je metod koji je prvi predložio Džordž Keli u svojoj *Psihologiji ličnih konstrukata* (1955). Osnovna ideja koja počiva iza mreže repertoara jeste da svaka osoba ima ograničen broj konstrukata pomoću kojih on ili ona procenjuju pojave koje obrazuju svet te osobe. Te različite pojave mogu da budu ljudi, događaji, predmeti, ideje, institucije itd. Konstrukti koje svako koristi su dvopolni, odnosno mogu da budu iskazani u obliku polarizovanih prideva (dobar–loš) ili fraza (ono što me čini srećnim – ono što me čini nesrećnim) (Cohen, Manion & Morrison, 2007). Jedan od ta dva pola konstrukata je poželjan, dok je

¹⁸ Mrežasta forma testa repertoara konstrukata uloga.

drugi nepoželjan. Konstrukti su idiosinkratični i zavise od konteksta u kojem se koriste. Jednoj osobi suprotno od *dobar* može da bude *loš*, dok drugoj suprotno od *dobar* može da bude *lep*, ili istoj onoj prvoj osobi, u zavisnosti od konteksta, suprotnost od *dobar* može biti *pametan*. Mreža repertoara je matrica u kojoj se svaki od elemenata procenjuje pomoću svakog konstrukta, a zadatak ispitanika je da svaki od ponuđenih elemenata proceni na svakom od konstrukata na unapred ponuđenoj numeričkoj skali procene (Stojnov, 2007). Mrežu repertoara čini skup različitih situacija, od kojih svaka predstavlja sud iza koga se nalazi implicitna teorija o onome o čemu se rasuđuje. Prema Grejevom mišljenju (Gray, 2007), može se koristiti kao dijagnostičko oruđe, za prepoznavanje i mapiranje konstrukata, i kao reflektivno oruđe, u refleksivnim konverzijama. Svrha upotrebe mreže repertoara bilo je mapiranje promene, odnosno odnosa ispitanika prema osobinama koje on sada percipira kao važne i kao refleksivno oruđe u intervjuu. Korišćena je sedmostepena skala u kojoj jedinica izražava potpuno, dvojka prilično, a trojka delimično slaganje sa pojavnim polom (koji se nalazi s leve strane), dok petica odslikava delimično, šestica prilično, a sedmica potpuno slaganje sa suprotnim, implicitnim polom (koji se nalazi s desne strane). Nemogućnost da se ispitanik odluči ili nemogućnost da se neki element stavi u domen primene nekog konstrukta ili bilo koja druga nedoumica u rasuđivanju označava se četvorkom (Stojnov, 2007). U tom istraživanju, na levu stranu (pojavnu) stranu matrice/protokola postavljene su vrednosti koje *BURT* promovise, a to su, prema Popović, Maksimović i Jovanović (2018), zajedništvo, demokracija i tolerancija. Osim unapred određenih vrednosti, ispitanik je u razgovoru istakao još tri vrednosti za koje smatra da se promovise u timu, i to *otvorenost za iskustvo*, *odgovornost i iskrenost*. Za njihove suprotnosti na desnu, implicitnu stranu, ispitanik je naveo, redom, *individualizam*, *diktatura*, *ksenofobija*, *zatvorenost za iskustvo*, *glupost i strah*. Elementi koji se nalaze u protokolu su *ja sada*, *ja nipošto*, *ja idealno*, *ja pre BURT-a* i *ja za tri godine*. Ocenjivanje na sedmostepenoj skali pokazalo je pomeranje od nepoželjnih ka poželjnim vrednostima. Poželjne vrednosti formiraju perspektivu značenja koju je ispitanik nazvao *svestan čovek*, dok nepoželjne vrednosti oblikuju perspektivu značenja *primitivan čovek*.

Intervju

Upotreba intervjuja u istraživanju predstavlja pomeranje od pozicije u kojoj se osobe posmatraju kao neagensni predmet istraživanja i u kojima podaci leže i pronalaze se nezavisno od pojedinaca ka poziciji u kojoj se znanje posmatra kao nešto što nastaje između ljudi, i to često u razgovorima (Kvale, 1996). Upravo Kvale

smatra da se intervju, *inter-view*, odnosno razmena pogleda između dvoje ili više ljudi u vezi sa temom od zajedničkog značaja, nalazi u centru ljudske interakcije, kao proizvodnja znanja, i naglašava društvenu situiranost/uslovljenost istraživačkih podataka. Takvo epistemološko stanovište odgovara konstruktivističkom razumevanju prirode znanja, odnosno socijalnom konstrukcionizmu koji znanje pozicionira između ljudi (Jovanović, 2018). Teorija transformativnog učenja počiva na konstruktivističkoj epistemologiji (Cranton, 1994). Istraživački intervju se definiše kao razgovor između dve osobe iniciran od intervjuera sa svrhom prikupljanja informacija relevantnih za istraživanje i usmeren od intervjuera na sadržaj koji je određen istraživačkim ciljevima sistematskih opisa, pretpostavki ili objašnjenja (Cannell and Kahn, 1968). Intervju je fleksibilno sredstvo za prikupljanje podataka koje uključuje različite čulne kanale: verbalne, neverbalne, govorne i slušne. Redosled samog intervjuja može biti kontrolisan, dok se istovremeno ostavlja prostor za spontanost i intervjuer/anketar, osim odgovora na predviđena pitanja, može da traži i odgovore u vezi sa dubljim i kompleksnim problemima. Ukratko, intervju je moćno oruđe za istraživača. S druge strane, istraživač mora da bude svestan da intervju iziskuje mnogo vremena, da je intervju otvoren za učitavanje sklonosti i predrasuda onoga ko ga vodi, da za ispitanika može da bude neugodan i da zamor ispitanika može da ometa sam proces intervjuja. Za razliku od svakodnevnog razgovora, intervju se zasniva na pitanjima koja postavlja intervjuer i odgovori moraju da budu eksplicitni i često što detaljniji (Kvale, 1996). Zbog svega toga, a posebno zbog fleksibilnosti, osetljivosti na društveno konstruisano znanje i prikupljanje podataka i mogućnosti za otkrivanje dubinskih veza i pitanja, intervju je najpogodniji metod/tehnika za prikupljanje podataka u ovom istraživanju.

Koraci u istraživanju

Nakon pregleda metodologije koja je korišćena za ovo istraživanje, treba rezimirati metodološki deo rada kratkim prikazom toka istraživanja. Prvo, ispitanik G. ima 25 godina, maser je po zanimanju, trenutno i student više škole na kojoj se obrazuje za fizioterapeuta, bivši atletičar i član *BURT*-a od 2014. godine. G. je izabran kao ispitanik nakon serije kratkih informativnih razgovora sa ostalim članovima tima. Kao kriterijum su korišćeni pozitivni iskazi članova tima, u ovom slučaju G., o promeni koja je nastupila nakon članstva u timu.

Kao što je pomenuto, podaci su prikupljeni intervjuom i mrežom repertoara. Intervju se praktično sastojao iz dva dela podeljena popunjavanjem mreže repertoara. Ukupno je trajao 1 sat i 30 minuta (1:30:28). U prvom delu intervjuja kroz postavljena pitanja odabrane su i formirane tri vrednosti, od ukupno šest,

i ispitanik je za sve odredio suprotnosti. Unapred određene su preuzete iz literature, i to su *zajedništvo (individualizam)*¹⁹, *demokracija (diktatura)* i *tolerancija (ksenofobija)*. U prvom delu intervjua ispitanik je naveo da su važne *otvorenost za iskustvo (zatvorenost za iskustvo)*, *odgovornost (glupost)* i *iskrenost (strah)*. Ispitanik je sam određivao značenje za unapred određene vrednosti. Popunjavanju mreže repertoara pristupilo se se nakon sat vremena intervjua (1:00:20). Mreža repertoara je imala svrhu kao dijagnostičko oruđe za mapiranje promene i kao reflektivno oruđe. Nakon što je promena mapirana, u drugom delu intervjua se pristupilo reflektivnom delu u kojem su tumačene popunjene mreže repertoara i u kojem je pomoću vrednosti koje su ocenjivane u mreži repertoara sintetizovana perspektiva značenja *svestan čovek* nasuprot *primitivan čovek*.

Nakon intervjua i mreže repertoara kojima su prikupljeni podaci i pomoću kojih je pokazano da se dogodila promena perspektive značenja nastupila je analiza narativa. Cilj te narativa je da pokaže na koji način i zašto se dogodila transformacija perspektive značenja.

Rezultati istraživanja

Promene mapirane primenom tehnike mreža repertoara

U celini, već se na prvi pogled može primetiti da u popunjenoj mreži repertoara (tabela 1) postoji jasna promena u načinu na koji ispitanik doživljava sebe pre članstva u trkačkipi i sada. Ekstremne vrednosti (1 i 7) za elemente *ja nipošto* i *ja idealno* govore da su te dimenzije sržne za ispitanika. I upravo to nam govori da je reč o dimenzijama koje su važne za sebe. Te važne dimenzije kojima se posmatra svet odgovaraju perspektivama značenja koje su opšti referentni okvir, pogled na svet ili lična paradigma koja uključuje teorije, propozicije, sisteme argumenata, šeme, ciljeve i verovanja višeg reda i one nam obezbeđuju kriterijume za procenjivanje i razlikovanje dobrog i lošeg, tačnog i pogrešnog, primerenog i neprimerenog itd. (Taylor 1998). Razlika aritmetičkih sredina između elemenata *ja pre BURT-a* i *ja sada* (4.14) indirektno ukazuje na to da je promena u perspektivi značenja u kontekstu trkačkih timova moguća i da prenosi neke društvene vrednosti koje se percipiraju kao pozitivne. Iako je nemoguće generalizovati, na tom primeru se ipak može izneti hipoteza da specifično okruženje i dinamika koja postoji u trkačkim timovima ovoga tipa stvaraju pogodne uslove za transformaciju perspektive značenja.

¹⁹U zagradama se nalaze suprotnosti vrednosti.

Tabela 1: Mreža repertoara

1	<i>Ja sada</i>	<i>Ja nipošto</i>	<i>Ja idealno</i>	<i>Ja pre BURT-a</i>	<i>Ja za tri godine</i>	7
Svestan čovek	2	7	1	6	1	Primitivizam
Iskrenost	2	7	1	7	1	Strah
Odgovornost	2	7	1	6	1	Glupost
Otvorenost za iskustvo	1	7	1	6	1	Zatvorenost za iskustvo
Tolerantnost	2	7	1	6	1	Ksenofobija
Demokratičnost	1	7	1	3	1	Diktatura
Zajedništvo	1	7	1	6	1	Individualizam

Analiza podataka u narativu

Zadatak postavljen u ovom istraživanju jeste da se u narativu ispitanika otkriju ključni koncepti koje Mezirov smatra važnim za transformaciju perspektive značenja. Narativ koji je ovde analizaran zabeležen je putem intervjua. Prednosti beleženja narativa putem intervjua su to što intervjuer može da postavlja pitanja, usmerava priču, da postavi dodatna važna pitanja, da produbi neku temu ili da traži razjašnjenja za određena pitanja koja smatra važnima za određenu temu. David Garson (2013) kaže da je otkrivanje obrazaca centralni zadatak onog koji analizira narativ. Tako je bilo i ovde – zadatak je bio da se otkrije obrazac koji pokazuje kako se dogodila transformativna promena i koje uslove ispitanik doživljava kao bitne za njegovu transformaciju. Takođe su zabeležene vrednosti koje ispitanik smatra važnim i koje smatra dominantnim u timu. Ne postoje sistematska pravila u vezi s tim kako analizirati podatke – sem opšteg pravila da se mnoštvo reči klasifikuje u manji broj kategorija. Uglavnom se navodi da postoje dva pristupa – induktivni (kad ne postoji dovoljno prethodnog znanja o fenomenu) i deduktivni (kada je struktura analize operacionalizovana na osnovu prethodnih znanja). U induktivnoj analizi sadržaja istraživač vrši otvoreno kodiranje, razvija kategorije i apstrakcije. Tako, istraživač može induktivno da „izvlači“ kategorije iz sirovih podataka koristeći konstantan komparativni metod (Glaser & Strauss, 2017), što predstavlja osnovu za razvoj utemeljene teorije. Deduktivna analiza

sadržaja uglavnom podrazumeva testiranje kategorija, koncepata, modela, hipoteza – na početku se napravi matrica za kategorizaciju, a onda se podaci kodiraju prema zadatim kategorijama (Elo & Kyngas, 2007). Većina istraživača kombinuje induktivni i deduktivni pristup. Reč je o usmerenoj analizi sadržaja – inicijalno kodiranje počinje teorijom ili istraživačkim nalazima, ali tokom analize istraživač dublje „uranja“ u podatke i „izvlači“ nove kategorije. Dakle, za razliku od metodologije utemeljene teorije, ovde se smatra poželjnim oslanjanje na nalaze ranijih istraživanja i „izvlačenje“ varijabli iz teorija (Patton, 2002 prema Zhang & Wildemuth, 2009). Dakle, urađena je tematska analiza narativa u kojoj su teme važni koncepti teorije transformativnog učenja. Teme koje su se izdvojile su *Dilema dezorijentacije*, *Prihvatanje – tim kao motivacija za učenje?*, *Izgradnja/razvoj samopouzdanja*, *Promena svesti ili svesnost i promena*, *Naznake prethodnih struktura značenja i pomeranje ka poželjnim*.

Dilema dezorijentacije

Dilema dezorijentacije se definiše kao bilo koji spoljni faktor koji utiče na to da se uzdrma *status quo*. To je najčešće neki traumatičan događaj, smrt bližnjeg, razvod, odvajanje, nezaposlenost itd. ili čak neka pesma, diskusija ili knjiga (Mezirow, 2000). Ona predstavlja bilo koji diskontinuitet u nečijem opažanju sveta i javlja se u onom trenutku kada strukture značenja neke osobe postanu nedovoljne za osmišljavanje događaja u životu te osobe. Dilema dezorijentacije je prvi korak u procesu transformacije perspektive. Kod G. se dilema dezorijentacije javila onda kada je došao na prvi trening (Izvod 1). Za njega je to momenat u kojem počinje da dovodi u pitanje svoje prethodne predstave o svetu, prethodne strukture značenja. Na to ga navodi poželjni „socijalni momenat“ (Izvod 1), činjenica da u novom kontekstu u kojem se nalazi njegove prethodne pretpostavke ne važe – „nemaš šta ti ovde da se dokazuješ nikome“ (Izvod 1) i osećaj neadekvatnosti u novom kontekstu – „osetio sam da ja ne mogu da učestvujem u razgovoru sa ljudima“ (Izvod 2).

Izvod iz transkripta 1

A: Zašto bi doveo nešto u pitanje ako ti to odgovara? (...) Zašto nešto prestane da ti odgovara? (...) Zašto si došao na trčanje?

G: Slučajno, trenirao sam dugo, masirao sam Adrianu, onda je Miki upao na jednu, dve masaže... Šta ste vi, ko ste vi, ajde da trčimo i onda smo krenuli. Video sam da sam tu super, strava, najbolji, ali od prvog trenutka mi se stvorio taj osećaj, kao, znaš, nemaš šta ti ovde da se dokazuješ nekome. Nikog tu ne zanima što si brz. Ti od ovih ljudi treba nešto da naučiš. Nemam pojma. Nisam još to osvestio kod sebe...

A: Da li si pre toga imao taj osećaj da nešto nije u redu ili si ga stekao na trčanju? (...) Da kažeš, 'ok moram nešto da dovedem u pitanje'? Pričali smo malopre da ti moraš da pokreneš neku introspekciju u sebi.

G: Da, da, ali nešto mora da te pokrene na to.

A: Je li tebe pokrenulo to što si došao na trčanje ili te je nešto ranije pokrenulo?

G: To što sam došao na trčanje.

A: Šta tačno?

G: To što sam video živote ljudi tu, ne u smislu ovaj ima kuću, stan... Ne to, nego socijalni momenat najviše. (sebi) Koliko si ti jedan primitivan stvor! Iskoristi svoju svest! Neko je rekao da nekom treba da ideš da razbiješ glavu da bi bio prihvaćen. Iiii, onda skroz na drugu stranu, taj socijalni momenat, to druženje. Ja sam postao srećan kad sam, zato što, ja sam sve vreme pokušavao da se uklapam u neka društva, nešto. I onda kada sam došao na trčanje, ljudi su me prihvatili onakvog kakav jesam i to je, ja mislim, najbitnija stvar.

Izvod iz transkripta 2

A: Kada si došao u tim, primetio si da nešto treba da se menja? Da nešto postaje drugačije?

G: Osetio sam da ja ne mogu da učestvujem u razgovoru sa ljudima, nisam osetio ništa... Osetio sam da sam prihvaćen... Ali to je davno bilo. (sebi) Ljut si na sebe što si propustio... Jedno vreme sam krivio svoje roditelje jer mi oni nisu pružili nešto. Onda sam shvatio šta je njihova priča i da moj čale nije imao čaleta i da on nije znao šta treba da mi pruži. I onda su meni knjige...

Kada govorimo o Mezirovu, bitno je napomenuti da drugi momenat transformacije perspektive kod njega podrazumeva samoispitivanje koje uključuje osećaje straha, besa, krivice ili stida (Mezirow, 2000). Na primeru G. može se zaključiti da taj drugi korak nastupa neposredno ili čak istovremeno sa prvim – dilemom dezorijentacije. Neposredno nakon toga bi bilo ako događaje posmatramo odvojivo od njihovog ljudskog tumačenja. A istovremeno bi bilo upravo ako bismo dilemu dezorijentacije razumeli kao posledicu osmišljavanja, još preciznije, kao posledicu nemogućnosti osmišljavanja određenih događaja. Tako shvaćeno, događaj je neodvojiv od procesa osmišljavanja tog događaja od neke osobe i samoispitivanja koje uključuje osećaje straha, besa, krivice ili stida jeste isprepletano sa dilemom dezorijentacije.

Prihvatanje – tim kao motivacija za učenje?

Kodiranje podataka se svodi na traganje za temama koje se ponavljaju, nakon prepoznavanja tema koje se ponavljaju induktivnim pristupom se formiraju kategorije za tematsku analizu. Jedna od dve dominantne teme koje se ponavljaju kod G. jeste *prihvatanje*. Ta tema se odnosi na prihvatanje od određene društvene grupe. Već jednostavnom pretragom reči *prihvatiti*, *prihvaćen* može se videti važnost te teme za ispitanika. Pomenuta reč se u transkriptu može pronaći devet puta. To

je moguće videti u izvodima 1, 2, 3 i 4, kao i kada govori o različitim društvima sa kojima ima kontakt – „i onda se vraćaš bukvalno nazad u taj sistem gde ti nisi prihvaćen i osećaš se loše i onda da bi te prihvatili kao da se vraćas unazad. Užas.“ ili kada govori o situaciji u trkačkom timu – „Ne znam šta je to tako kod nas ne znam, ljudi su me prihvatili.“

Izvod iz transkripta 3

G.: (...) pa ja sam išao na Zvezdine utakmice i mrzeo Hrvate i gejeve, i šta ti ja znam, kao koji ti je razlog za sve to.

A: Šta ti je bio razlog?

G: Bio mi je razlog da bi me to društvo prihvatilo, da bih bio prihvaćen da bih mogao da funkcionišem. U suštini, to i jeste neko društvo u kom živimo...

Kada govorimo o prihvatanju, u ovom slučaju, govorimo i o motivaciji za učenje. Motivaciji shvaćenoj kao anticipacija pozitivnih ishoda određenog ponašanja. Kod G. pozitivan ishod bi bilo prihvatanje, a ponašanje bi bilo učenje, i to učenje dominantnih vrednosti i obrazaca ponašanja u timu. S druge strane, prihvatanje istovremeno predstavlja i stvaranje sigurne baze za razvoj drugih interesovanja. Tako shvaćeno prihvatanje jeste jedna vrsta podrške.

Izgradnja/razvoj samopouzdanja

Mezirov (1978) smatra da je samopouzdanje potrebno za transformaciju perspektive i on kaže da se često dobija zahvaljujući povećanom osećaju kompetentnosti i podržavajućoj društvenoj klimi koja ohrabruje privremene pokušaje i testiranje novih struktura značenja uz minimalan rizik. Kao što može da se vidi u Izvodu 4, G. navodi da je za izgradnju samopouzdanja važno prihvatanje, odnosno pozitivan fidbek za ono što on jeste kao osoba, i osećaj da doprinosi timu na neki način, u njegovom slučaju trčanjem. Ostaje otvoreno da li bi napredak u trčanju i/ili opšti doprinos koje trčanje kao aktivnost ima za blagostanje i mentalno zdravlje pojedinca (Stathopoulou, Powers, Berry, Smits & Otto, 2006) bili dobar osnov za izgradnju samopouzdanja koje je potrebno za transformaciju perspektive.

Izvod iz transkripta 3

A: Šta je tebi dalo neko samopouzdanje u BURT-u? Šta je tebe zadržalo u BURT-u? Da li si osećao da doprinosiš i kako u početku?

G.: Pa taj fidbek ljudi iz tima za to što sam ja, da li je to bio moj osmeh, moja energija, moje brzo trčanje... To znaš, ti nešto daješ i imaš neki odgovor na to. A ranije nešto daješ i imaš odgovor da te neko maltretira, da li zbog tvog uspeha ili što si kvalitetna osoba pa te ne prihvata u to društvo.

A: Znači *BURT* ti daje neko samopouzdanje?

G: Da, ogromno samopouzdanje. Naučio sam sa timom da kad je neko kreten, da mu kažem da je kreten i da imam argumente za to. Ja ranije to nisam mogao da prepoznam jer sam imao samo ovu stranu.

A: Da li ti je trčanje kao aktivnost dalo samopouzdanje u *BURT*-u?

G: Ja sam jednom mislio da me ljudi samo zbog toga gotive. To sam rekao Maji Gojković, u Sarajevu, da l' smo popili malo... Rek'o, ja sam ovom timu koristan samo zbog trčanja, ja nikada sa Markom, Lukom, Nemanjom, dobro, oni su stariji, ali sa Milicom, na primer, nisam otišao na žurku. Ali opet smo se družili na masaži. E, sad možda me je profesionalni sport osakatio sa te strane, izgubiš osećaj za noćni život i druženje. Izašao sam par puta sa njima, pa gađamo pikado, pa pričamo. Evo izlazim sada sa Miodragom u taj život u kom živi Srbija. To su mozgovi koji su prazni, samo da si lep i ko ima više para. Ali ne postoje razgovori gde si bio, šta si radio, konstruktivne priče, ništa. I tačno sada tu vagam to gde hoću da budem. To gde su ljudi iz tima i sa druge strane moja škola, tu gde su takvi ljudi kakve ne želim i, jebi ga, taj tenis u koji sam upao, iz kog želim da izađem.

Promena svesti ili svesnost i promena

Druga tema koja je dominantna kod G. jeste svest ili svesnost. Pretragom transkripta, uočava se da se svest ili svesnost pominje petnaest puta i najčešće uz glagole povećati, promeniti i stvarati. Ispitanik svest i svesnost koristi sinonimno i na pitanje da taj pojam definiše kaže da to znači „misliti svojom glavom“. Pojmu svesnosti suprotstavlja primitivizam, a za primitivan kaže: „Šta je primitivan oblik, životinje su, ajde da kažemo primitivne, pritom što i one znaju neki red, al' ajde, al' ti si čovek i imaš svest i ti tu svest ne koristiš. Svest je suprotno od primitivan. Ako si primitivan bez svesti, hajde da koristiš svoju svest, za šta ti služi.“ Iz prethodnog i Izvoda 5 možemo da zaključimo da je svesnost zapravo ono što Mezirov (2000) predstavlja kao treći korak transformacije perspektive, tačnije kritičko procenjivanje pretpostavki koje se odnosi na lično usvojene pretpostavke o ulogama, i doživljaj otuđenja od tradicionalnih društvenih očekivanja. U ovom slučaju tradicionalna društvena očekivanja su očekivanja i prethodnog životnog konteksta ispitanika.

A: Sviđa mi se ta dihotomija. Šta misliš, od čega zavisi da li je neko svestan čovek?

G.: Zato što je jako teško da radiš introspekciju.

A: Šta to znači?

G: Neće ljudi da se suoče sa sobom. Neće da prihvate odgovornost da zavisi od njih kako njihov svet izgleda. Uvek je neko drugi kriv, uvek je neko drugi. Idu linijom manjeg otpora, ja se uvek borim protiv toga, nikako linijom manjeg otpora.

Naznake prethodnih struktura značenja i pomeranje ka poželjnim

Razne naznake prethodnih struktura značenja mogu se naći na nekoliko mesta u transkriptu intervjua, ali su najbolje verbalizovane u tabeli 1. Prethodne strukture su obuhvatale koncepte kao što su: strah koji G. definiše kao „nešto što te blokira da budeš tolerantan i iskren prema drugim ljudima jer imaš osećaj da ćeš biti ugrožen“, individualnost odnosno „sebičnost, gde se svako gura i lakta za sebe“, ksenofobija „mržnja, bes, kad si besan, na sve si ljut, mrziš ovoga samo zato što je Hrvat“, glupost „kad je neko glup i neodgovoran, neko ko uzima sve ma lagano ćemo. Ne možeš da se osloniš na njega“, zatvorenost za (novo) iskustvo i primitivizam. Pobrojane suprotnosti (tabela 1) predstavljaju poželjan pravac za transformaciju perspektive. Važno je istaći povezivanje za ispitanika suprotnih koncepata na jednoj dimenziji da bi pomeranje uopšte bilo moguće, što znači da mora da postoji alternativa dosadašnjoj perspektivi značenja da bi mogla da se dogodi transformacija u novu perspektivu. Upravo je tim, odnosno vrednosti koje tim promoviše ono što je G. obezbedilo alternativu prethodnim perspektivama značenja. Nakon što je stvorena proizvoljna veza određivanjem suprotnosti određenih koncepata, transformacija je postala moguća. Veza između koncepata je proizvoljna i idiosinkratična.

Zaključak

Kao što je pokazano, *BURT* i *442 kru* pripadaju savremenim društvenim pokretima iz oblasti sporta i rekreacije koji organizuju aktivnosti sa važnim društvenim ili ideološkim porukama. Kao rekreativne trkačke ekipe sa visokim stepenom angažovanosti u vezi sa aktuelnim društvenim pitanjima u regionu, one su pokazale visok potencijal tog pokreta za transformativno učenje pojedinca, kao osnov za promenu društvene svesti i širu društvenu promenu. Specifičnosti studije slučaja nam dozvoljavaju da izvučemo opšti princip, ali u specifičnom slučaju, teško je kasnije uporediti i proveriti rezultate takvog istraživanja upravo zbog specifičnosti metoda. Stoga je sigurnije reći da možemo da pretpostavimo da veliki potencijal za transformaciju perspektive postoji za članove u svim rekreativnim trkačkim timovima i da je mehanizam transformacije upravo opisan u ovom radu. Ostaje važno ispitati uticaj trkačkih timova na ostatak društva koji nisu članovi tima i koji nemaju direktnu vezu sa trčanjem. Takođe se otvara veoma važno pitanje vrednosti koje se prenose, koliko zavise od tima, koliko od članova, koliko od onih ljudi koji ga vode.

Što se samog istraživanja tiče, urađeno tehnikom intervjua, korišćenjem mreže repertoara i analize narativa dobijenog intervjuom, na studiji slučaja ispitanika koji je bio član dugogodišnji član jedne od trkačkih ekipa, jasno je ukazalo na to da se dogodila promena perspektive značenja, mapirana putem mreže repertoara. Značajno pomeranje se dogodilo u pravcu koji ispitanik procenjuje kao poželjan, ali i u pravcu ka vrednostima koje promovišu *BURT* i 442.

Drugi deo istraživanja je bila tematska analiza narativa, uz kombinovanje induktivnog i deduktivnog pristupa u kreiranju kategorija, odnosno tema analize. Unapred određene kategorije su bile *Dilema dezorijentacije*, *Izgradnja/razvoj samopouzdanja*, *Naznake prethodnih struktura značenja i pomeranje ka poželjnim*, dok su teme koje su bile dominantne za ispitanika nazvane *Promena svesti ili svesnost i promena* i *Prihvatanje – tim kao motivacija za učenje?*. Dilema dezorijentacije je početak svakog transformativnog učenja i nužan uslov za promenu perspektive. U slučaju G., transformacija perspektive počela je upravo dolaskom u tim i prvim kontaktom sa članovima i vrednostima tima. Izgradnja samopouzdanja se kod G. desila kroz doprinos timu u trčanju i validaciju njegovih osobina od drugih članova tima, kao i kroz prihvatanje – koje je za njega veoma važan koncept. Izgradnja samopouzdanja je važna da bi se stvorio sistem u kojem pojedinac može da isprobava nove perspektive značenje i uopšte – da bi pojedinac bio ohrabren da uđe u proces transformacije perspektive. Tim je tu da prihvati i da pruži podršku za nove oblike ponašanja. Ostaje otvoreno pitanje o trčanju kao sredstvu za izgradnju samopouzdanja.

Važno je istaći i imati na umu prilikom narednih istraživanja da Mezirov objašnjava individualnu transformaciju i da je veliki deo kritika koje je dobio upravo adresiran na taj deo njegove teorije. U pitanju same studije slučaja, Mezirovljev individualni pristup transformaciji je svrsishodan, ali ga očekuju izazovi kada je u pitanju grupna, društvena transformacija u okviru društvenih pokreta i transformacija „spoljašnjeg“ društva koja je cilj takvih pokreta.

Svesnost je još jedan bitan koncept za ispitanika i on podrazumeva sposobnost kritičke procene prethodno usvojenih pretpostavki. Možemo reći da je istraživanje identifikovalo glavne faze u transformativnom učenju u takvom timu. Prva faza je kritička i odnosi se na preispitivanje postojećih struktura značenja, a druga je kreativna i podrazumeva stvaranje novih perspektiva značenja. Tim obezbeđuje set vrednosti koje se koriste za kreiranje nove perspektive značenja, pomaže izgradnju samopouzdanja i svojim aktivnostima obezbeđuje sigurno okruženje za testiranje novih perspektiva značenja.

Reference:

- COHEN, L., MANION, L., & MORRISON, K. (2007). *Research methods in education*. London: Routledge.
- COLLARD, S., & LAW, M. (1989). The limits of perspective transformation: A critique of Mezirow's theory. *Adult Education Quarterly*, 39(2), 99–107.
- CRANTON, P. (1994). *Understanding and Promoting Transformative Learning: a guide for EDUCATORS OF ADULTS*. SAN FRANCISCO: JOSSEY-BASS.
- EAEA. (2015). *Adult education & health*. Policy paper. Brussels: EAEA.
- ELIAS, N., & DUNNING, E. (1986). *Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civilizing Process*. Oxford: Basil Blackwell.
- ELO, S., & KYNGAS, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of advanced nursing*, 62(1), 107–115.
- GARSON, G. D. (2013). *Narrative analysis*. Asheboro, NC: Statistical Associates Publishing.
- GIROUX, H. (2004). Public Pedagogy and the Politics of Neo-liberalism: making the political more pedagogical, 494–503.
- GLASER, B. G., & STRAUSS, A. L. (2017). *Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Routledge.
- GRAY, D. (2007). Facilitating management learning: Developing critical reflection THROUGH REFLECTIVE TOOLS. *MANAGEMENT LEARNING*, 38(5), 495–517.
- HABERMAS, J. (1971). *Knowledge and Human Interests*. Boston: Beacon Press.
- HABERMAS, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: Polity Press.
- JOVANOVIĆ, A. (2014). Transformativno učenje u romanu Hermana Hesea *Sidarta*. *Anđraškoje studije*, 1, 137–170.
- JOVANOVIĆ, A. (2018). Konstruktivizam u obrazovanju odraslih. *Obrazovanje odraslih*, 18(1), 31–49.
- KELLY, G. A. (1955). *The Psychology of Personal Constructs*. New York: Norton.
- KVALE, S. (1996). *InterViewing*. London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage.
- MEZIROW, J. & ASSOCIATES. (2000). *Learning as transformation: Critical Perspectives on a Theory in Progress*. San Francisco: Jossey Bass.
- MEZIROW, J. (1978). Perspective transformation. *Adult Education Quarterly*, 28(2), 100–110.
- MEZIROW, J. (1981). A critical theory of adult learning and education. *Adult Education Quarterly*, 32(1), 3–24.
- MEZIROW, J. (1989). Transformation theory and social action: A response to Collard and Law. *Adult Education Quarterly*, 39(3), 169–175.
- MEZIROW, J. (1990). How critical reflection triggers transformative learning. In J. Mezirow (Ed.) *Fostering critical reflection in adulthood: A guide to transformative and emancipatory learning* (pp. 1–20), San Francisco: Jossey Bass.

- NISBET, J., & WATT, J. (1984) Case study. In J. Bell, T. Bush, A. Fox, J. Goodey and S. Goulding (eds) *Conducting Small-Scale Investigations in Educational Management*. London: Harper & Row, 79–92.
- PAVLOVIĆ, J., DŽINOVIĆ, V., & MILOŠEVIĆ, N. (2006). Teorijske pretpostavke diskurzivnih i narativnih pristupa u psihologiji. *Psihologija*, 39(4), 365–381.
- POLKINGHORNE D. (1995): Narrative configuration in qualitative analysis. In J. A. Hatch & R. Wisniewski (eds.) *Life History and Narrative* (pp. 5–23). London: The Falmer Press.
- POPOVIĆ, K., MAKSIMOVIĆ M, & JOVANOVIĆ A. (2018). Towards new learning environments — Collective civic actions as learning interventions in post – Communist Belgrade. *European Journal of Education*, 53(3), 365–367.
- PRUITT, D. J. W. (2004). *Bragging rights: informal learning and self-development of women in the leisure context of the bicycle ride across Georgia*. (Doctoral dissertation, UGA).
- SCHROER, M. (2017). *Soziologische Theorien: Von den Klassikern bis zur Gegenwart*. Leiden et al: Wilhelm Fink Verlag, UTB.
- STATHOPOULOU, G., POWERS, M. B., BERRY, A. C., SMITS, J. A., & OTTO, M. W. (2006). Exercise interventions for mental health: a quantitative and qualitative review. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 13(2), 179–193.
- STOJNOV, D. (2007). *Psihologija ličnih konstrukata*. Novi Sad: Psihopolis institut.
- TAM, P. (2016). *Bridge the gap. Undo ordinary*. Retrieved from <https://undoordinary.com/bridge-the-gap/>
- TAYLOR, EDWARD W. (1998). *The Theory and Practice of Transformative Learning: A Critical Review*. Information Series no. 374, Columbus: ERIC Clearinghouse on Adult, Career, and Vocational Education, Center on Education and Training for Employment, College of Education, the Ohio State University.
- UNESCO AND UIL (2016). Recommendation on Adult Learning and Education. Paris: UNESCO.
- ZHANG, Y. & WILDEMUTH, B. M. (2009). Qualitative analysis of content. In B. Wildemuth (Ed.) *Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library Science* (pp. 308–319). Westport, CT: Libraries Unlimited.

Aleksa Jovanović²⁰, Katarina Popović²¹
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Transformative Learning Potential in Recreational Running Groups in Serbia²²

Abstract: Sports and recreational groups that are engaged in social activism are a global phenomenon nowadays – there are many of them, and their engagement is continually gaining importance. Although inspired by a broader vision, such groups organize activities relevant for the problems of the people in local communities and they may affect changes in these communities. This paper demonstrates that the engagement in such recreational groups has significant potential for transformative learning – not only at the level of the community, but at an individual level too, by transferring certain values and points of view to its members. A case study was conducted to explore the process of transformative learning of individual team members. Data was collected through interviews and network repertoire, and an analysis of the results was performed using the analysis of narrative. The first part of the research demonstrates that the transformation really took place, whereas the second part explains the kind of change that occurred and the manner in which it came to be.

Key words: transformative learning, network repertoire, analysis of narrative, recreational running, social movements

²⁰ Aleksa Jovanović is a PhD candidate at the Department for Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade.

²¹ Katarina Popović is an associate professor at the Department for Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade and general secretary of the International Council for Adult Education.

²² This paper is part of a research project being undertaken at the Institute of Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy in Belgrade, titled “Models of assessment and strategies for improvement of quality of education” (179060), supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.